

فصلنامه راهبرد دفاعی، سال یازدهم، شماره ۴۳، پاییز ۱۳۹۲

«دوران جنگ و شرایط ویژه آن روزها، برای عده‌ای از جوانان این مملکت، یک انقلاب معنوی و حقیقی به وجود آورد. انسان در این وصیتنامه شهدا تصویری از انقلاب یک نفر آدم را می‌بیند» (حدیث ولایت، ۱۳۷۵، ج: ۶، ۳۶۶).

تبیین عوامل شکل‌دهنده ویژگی‌های روحی و معنوی رزمندگان در دوران

دفاع مقدس^۱

محمد مهدی بهداروند^۲، محمدرضا قرایی آشتیانی^۳ و چمران بویه^۴

تاریخ پذیرش: ۹۲/۷/۱

تاریخ دریافت: ۹۲/۳/۱۲

چکیده

روحیه معنوی رزمندگان کشورمان، عامل مهمی در کسب پیروزی ج.ا. ایران در طول هشت سال دفاع مقدس به شمار می‌آید. این تحقیق به دنبال پاسخ به این پرسش است که چه عواملی روحیه مقاومت رزمندگان ایران در دوران دفاع مقدس را شکل داده بود؟ جامعه نمونه مورد مطالعه در این پژوهش ۷۰۰ نفر شامل مدیران، فرماندهان و رزمندگان هشت سال دفاع مقدس است که با بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس همکاری دارند. جمعیت نمونه در این پژوهش براساس فرمول کوکران، ۲۵۰ نفر است که پس از مصاحبه و گردآوری اطلاعات ۲۰۰ پرسشنامه مورد ارزیابی قرار گرفت. یافته‌های تحقیق که مبتنی بر روش کتابخانه‌ای و میدانی است، نشان می‌دهد که اسلام ناب، بیشترین نقش و منافع اقتصادی کمترین نقش را در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس داشته است.

واژگان کلیدی: دفاع مقدس، ویژگی‌های معنوی، روحیه نظامی، اسلام، راهبرد

۱. این مقاله بر مبنای یافته‌های یکی از طرح‌های تحقیقاتی انجام شده در مرکز تحقیقات راهبردی دفاعی ارائه شده است.

۲. دکترای جامعه‌شناسی

۳. استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی

۴. کارشناس ارشد جغرافیای سیاسی

۱. کلیات

۱-۱. طرح مسئله

روحیه ملی و مسائل معنوی در زمان جنگ، از مهم‌ترین عناصر قدرت دفاعی یک کشور به شمار می‌آید. اگر بخش قابل توجهی از نیروهای نظامی با حکومت احساس نزدیکی نکنند و حاضر نباشند در این راه از خودگذشتگی نشان دهند، هدف‌های نظامی با شکست روبه‌رو خواهد شد. در تاریخ، نمونه‌های زیادی وجود دارد، برای مثال آمریکا در ویتنام به دلیل افول روحیه نظامیان، نتوانست برتری نظامی را به سود سیاسی تبدیل کند. دفاع مقدس یکی از مقاطع بسیار درخشان انقلاب اسلامی و با افتخار برای ملت ایران است و از جنبه‌های گوناگون تاکنون مورد بررسی قرار گرفته است. با این حال، ویژگی‌های روحی رزمندگان دفاع مقدس که یکی از ابعاد پیچیده و چندبعدی است، کمتر مورد مذاقه قرار گرفته است. اینک با وجود گذر زمان به‌عنوان نیاز همیشگی کشور به‌ویژه نیروهای مسلح، بررسی این مؤلفه قدرت و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن ضرورتی جدی و اساسی می‌باشد. عوامل روحی و معنوی رزمندگان ایران در دوران دفاع مقدس از نظر تنوع حوزه معرفت‌شناختی به‌گونه‌های مختلفی مبتنی بر ارزش‌های اقتصادی، اجتماعی، اخلاقی، دینی، فرهنگی و سیاسی تقسیم می‌شوند. از این‌رو درباره ارزش‌های روحی و معنوی رزمندگان ج.ا.ایران در دوران دفاع مقدس باید به مجموعه‌ای از هنجارهای رفتاری رزمندگان اشاره کرد که ضمن مشخص کردن هویت اجتماعی - دینی و اخلاقی آنها، دربرگیرنده ارزش‌ها و آرمان‌های آنهاست؛ ارزش‌هایی که راهنما و هدایت‌کننده رفتار رزمندگان بودند و به آنها انرژی، جرأت و جسارت اقدام و عمل می‌دادند؛ به‌گونه‌ای که میزان اعتقاد و باور به این ارزش‌ها در اجرای دستورها و عملیات جنگی آنان بسیار مؤثر بود. بر این اساس، نگارندگان در این تحقیق در پی پاسخ به این پرسش هستند که چه عواملی روحیه مقاومت رزمندگان ایران در دوران دفاع مقدس را شکل داده بود؟

۲-۱. ضرورت و اهمیت موضوع

ارزش‌های حاکم بر هر جامعه‌ای نشان‌دهنده هویت اجتماعی، دینی و اخلاقی آن جامعه است و آرمان‌های جامعه را در بر گرفته و راهنمایی برای رفتار و کردار افراد جامعه بوده و به آنها برای رسیدن به هدف‌ها و آرمان‌های خود انرژی و جسارت اقدام می‌دهد. در جنگ ایران و عراق، ارزش‌های گرانسنگی به وجود آمد. ایثار و فداکاری به ویژگی برجسته رزمندگان تبدیل شده و به رفتار و کردار آنها جهت می‌داد. این رفتار والای انسانی در زمانی ظهور کرد که با گسترش علم و فناوری و دستیابی انسان‌ها به سلاح‌های مخرب‌تر، رفتار آنها با خشونت بیشتری همراه شده و در نتیجه، نه تنها پابندی به ارزش‌های اخلاقی و انسانی ضرورت بیشتری یافته بود، بلکه در قالب رفتار رزمندگان ایران در جنگ به شکل بارزتری آشکار شد و نمود بیشتری یافت. از این‌رو فرهنگ دفاع مقدس به واسطه ارزش‌های ناب خود این قابلیت را دارد که در متن زندگی مردم یا به عبارت دیگر، با زندگی روزمره مردم آمیخته شود. این فرهنگ قادر است در برابر تهاجم فرهنگی غرب ایستادگی کند و از تأثیرهای سوء آن بکاهد، اما از آنجا که در کشور، راهبرد فرهنگی مشخص و متولی ویژه‌ای در این مورد انتخاب نگردیده، تلاش کافی برای احیای ارزش‌های دفاع مقدس نشده است.

۳-۱. هدف‌های تحقیق

- ۱-۳-۱. شناسایی و تبیین موضوع‌های روحی، فکری و رفتاری رزمندگان در بُعد معنوی در هشت سال دفاع مقدس،
- ۱-۳-۲. نمایان‌سازی ابعاد معنوی جنگ به منظور کاربردی ساختن آن و تأثیر گسترده آن در اخلاق عمومی جامعه اسلامی به‌ویژه نسل جوان،

۴-۱. پیشینه تحقیق

در سال‌های پس از انقلاب اسلامی، آثار نوشتاری بسیاری در داخل و خارج از کشور به زبان‌های گوناگون درباره جنگ تحمیلی و دستاوردهای فرهنگی آن نگاشته شده‌اند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

«سروهای سرخ و فرهنگ آزادگان»، کتابی است که از سوی دکتر غلامعلی رجایی، به نگارش در آمده است. در این کتاب، تنها به رفتارهای اخلاقی و فردی اسیران ایرانی در زندان عراق پرداخته شده و به چگونگی تولید فرهنگ رفتار آزادگان در دوران اسارت پرداخته است (رجایی، ۱۳۸۸).

دکتر محمدمهدی حائری نیز کتاب «دستاوردهای فرهنگی دفاع مقدس» را نگارش نموده است. در این کتاب به شکلی گذرا به برخی از موضوع‌های اخلاقی و عرفانی در دوران دفاع مقدس پرداخته شده است، ولی نسبت به شکل‌گیری این روحیه و تأثیر آن از مؤلفه‌های مؤثر سخنی به میان نیامده است (حائری، ۱۳۸۵).

کتاب «مدیریت دفاعی بر محور ارزش‌های دفاع مقدس» را نیز دکتر محمود اسکندری، تألیف کرده است. در این کتاب، موضوع‌های اخلاقی مؤثر در چگونگی مدیریت دفاعی مورد بررسی قرار گرفته است، اما به شکل همه‌جانبه به ویژگی‌های روحی و معنوی رزمندگان پرداخته نشده و راهبردی برای توسعه آنها ارائه نگردیده است.

بر این اساس، آنچه در این تحقیق، نگارندگان در صدد تبیین و توصیف آن می‌باشند پرداختن به عوامل مؤثر در شکل‌گیری رفتارهای معنوی و اخلاقی رزمندگان اسلام در دوران دفاع مقدس می‌باشد.

۵-۱. پرسش تحقیق

عوامل مؤثر در شکل‌گیری روحیه معنوی رزمندگان در دوران دفاع مقدس برای مقاومت در برابر ارتش عراق چه بوده‌اند؟

۱-۶. فرضیه تحقیق

شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس متأثر از مؤلفه‌هایی مانند اسلام ناب، امام خمینی (ره)، فرماندهان دفاع مقدس، آموزش‌های سستی نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه بود که در این میان اسلام ناب، سهم بیشتری داشت.

۱-۷. روش تحقیق

روش این تحقیق، توصیفی و تحلیلی بوده است و ابزار گردآوری اطلاعات با توجه به ماهیت مطالعه حاضر، به دو شکل کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با توجه به ضرورت، در هر یک از مراحل تحقیق، یکی از دو روش تحقیق و یا هر دو مورد استفاده قرار گرفته است. اطلاعات موردنیاز برای آزمون فرضیه‌ها از طریق داده‌های گردآوری شده توسط پرسشنامه‌های طراحی شده، به دست آمده است. در این پژوهش، برای دستیابی به هدف‌های مورد نظر، یک پرسشنامه، طراحی شد. در این پرسشنامه که با توجه به پرسش و موضوع مورد مطالعه طراحی شده، تلاش شده ارتباط پرسش‌ها با متغیرهای مورد نظر در تحقیق مشخص شود؛ به گونه‌ای که برای نگارندگان روشن شود که از طریق پرسش‌ها داده‌های مورد نیاز را برای شاخص مورد نظر به دست خواهند آورد.

۱-۷-۱. محاسبه روایی و پایایی پرسشنامه

به منظور ارتقای روایی پرسشنامه این تحقیق، از نظرات علمی صاحب‌نظران و کارشناسان نظامی استفاده شده است. همچنین به منظور بررسی میزان پایایی پرسشنامه از ضریب الفای کرونباخ استفاده شده و ضریب پایایی برای پرسشنامه، ۰/۸۸۲ است. نتایج به دست آمده بیانگر آن است که ضریب پایایی، معنادار و در سطح مناسبی قرار دارد.

جدول شماره ۱. جدول پایایی پرسشنامه

تعداد پرسش‌ها	آلفای کرونباخ
۵۶	۰/۸۸۲

۲-۷-۱. متغیرهای تحقیق

با واکاوی اسناد و منابع نظری، شش عامل، «اسلام ناب، امام خمینی (ره)، فرماندهان دفاع مقدس، آموزش‌های سنتی (کلاسیک) نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه» به‌عنوان متغیر مستقل و ویژگی‌های روحی و معنوی رزمندگان در دوران دفاع مقدس به‌عنوان متغیر وابسته انتخاب گردید.

۳-۷-۱. جامعه آماری و جمعیت نمونه تحقیق

جامعه نمونه مورد مطالعه در این پژوهش، ۷۰۰ نفر است که شامل مدیران، فرماندهان و رزمندگان هشت سال دفاع مقدس می‌شود که با بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس همکاری دارند. جمعیت نمونه در این پژوهش براساس فرمول کوکران، ۲۵۰ نفر است که پس از مصاحبه و گردآوری اطلاعات، ۲۰۰ پرسشنامه مورد ارزیابی قرار گرفت. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز این‌گونه بود که در ابتدا، گزینه‌های هر پرسش که به شکل طیف لیکرت بودند، به شکل خیلی کم (۱)، به نسبت کم (۲)، کم (۳)، متوسط (۴) زیاد (۵) به نسبت زیاد (۶) و خیلی زیاد (۷) در محیط SPSS امتیازبندی و شماره‌گذاری شدند. سپس گویه‌های مربوط به هر یک از عامل‌ها محاسبه گردید. در ادامه، برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون رگرسیون استفاده شد.

۲. مبانی نظری تحقیق

۲-۱. مفاهیم و متغیرهای تحقیق

۲-۱-۱. اسلام ناب

انگاره‌های اسلام ناب، نقش برجسته‌ای در هدایت و تکوین جریان انقلاب اسلامی و شکل‌گیری جمهوری اسلامی دارند. محورهای بنیادین تشیع بر انگاره‌های

عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی استوار است. در این باره، آیات زیادی در قرآن به این موضوع‌ها اشاره دارند. قرآن مجید در آیه ۲۵ سوره حدید درباره هدف نبوت و رسالت پیامبران می‌فرماید: «همانا فرستادگان‌مان را با دلایل روشن فرستادیم و همراه ایشان کتاب و میزان نازل کردیم تا مردم به راستی هدایت گردند» و در آیه ۴۷ سوره انبیاء می‌فرماید: «ترازوهای عدالت را در روز قیامت می‌نهمیم، به احدی ظلم نخواهد شد و اگر هم وزن دانه خردل باشد، آن را می‌آوریم؛ این بس که ما حساب‌گر هستیم». همچنین در آیه ۷۵ سوره نساء می‌فرماید: «چرا جهاد نمی‌کنید در راه خدا و (برای رهایی) ضعفا و مستضعفان از مردان و زنان و کودکان؛ آنان که گویند بار پروردگارا، ما را از این شهر که شهروندانش ستمکارند برهان و برایمان از نزد خود وگی و یار و یآوری قرار بده».

بر این اساس، اسلام ناب، به دلیل ماهیت اعتراضی، اجتهادی و انقلابی خود (فاضلی‌نیا، ۱۳۸۵: ۳۳) همواره نسبت به ولایت‌ظالمان و سلطه و اقتدار سیاسی نامشروع، موضع رد و نفی داشته است. مفاهیمی مانند ایثار و فداکاری، جهاد، شهادت، نجات دین خدا، مبارزه با فساد و ظلم‌ستیزی که برگرفته از اسلام ناب هستند، دستمایه‌ای غنی برای ادبیات دفاع مقدس فراهم ساخت. همچنین این مفاهیم نابودی ستم، شرک و آزادی مستضعفان و پایان دادن به حاکمیت مستکبران و ستمگران را نوید می‌دهد. از این‌رو اسلام ناب معیار، الگو و یکی از ریشه‌های روحی رزمندگان دفاع مقدس به‌شمار می‌آید.

۲-۱-۲. رهبری فرهمند حضرت امام خمینی (ره)

در طول تاریخ همواره جوامع بشری شاهد ظهور انسان‌هایی بوده‌اند که تحولات عظیم فکری، علمی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را ایجاد کرده‌اند. در این میان، جایگاه رهبران حرکت‌ها و جنبش‌های عظیم فکری و سیاسی که هدایت خیل عظیمی

از مردم را در یک حرکت هدفمند بر عهده داشته‌اند، رفیع و قابل توجه است؛ چرا که این قبیل رهبران نه تنها موجد تحولات عظیم در جامعه خودشان می‌شوند، بلکه شخصیتی از خود نزد مردم بر جای می‌گذارند که معیاری برای خوبی‌ها و بدی‌ها و همچنین الگویی برای آیندگان می‌شود؛ زیرا مردم با کامل تصور کردن شخصیت آنها - حداقل در جامعه موجود - پیروی از دستوره‌های ایشان را، شایسته و لازم می‌دانند. البته ناگفته نماند، این قبیل شخصیت‌ها که دانشمندان علوم اجتماعی و همچنین روان‌شناسان به آنها لقب فرهمند (کاریزما) داده‌اند، از نظر ابعاد شخصیتی، جهت‌گیری‌های فکری و توانایی‌های مدیریتی، درجه‌های متفاوتی دارند.

با توجه به توضیح‌های داده شده می‌توان گفت، امام خمینی (ره) در جریان شکل‌گیری، پیروزی و تداوم انقلاب اسلامی، یک شخصیت فرهمند بوده و همواره سبب تحولاتی عظیم، گسترده و ماندگار شدند. ایشان در جریان انقلاب چه در شرایط عادی و چه در شرایط بحرانی، تصمیم‌هایی اتخاذ می‌کردند که این تصمیم‌ها اغلب، ویژگی‌هایی خاصی داشت؛ ویژگی‌هایی که برگرفته از آموزه‌های دینی و شخصیت والای ایشان بوده و آن حضرت را از بسیاری از رهبران فرهمند انقلاب‌های جهان ممتاز می‌کرد. امام خمینی (ره) با الهام از تعالیم قرآن و سیره و سنت ائمه اطهار در مقام کسی که بنیانگذار نظام اسلامی و تبیین‌کننده نظری آن است، ضمن تفکیک جنگ طاغوتی از جنگ توحیدی، جنگ‌های پیامبران را جنگ‌های توحیدی می‌داند که برای گسترش عدالت و حرکت به سوی صراط مستقیم و خداست (امام خمینی، ۱۳۸۵: ۱۷۳).

همچنین، جنگ را تنها در شکل جهاد برای خدا و دفاع از کیان مملکت اسلامی می‌پذیرد و می‌گوید که قیام تنها باید برای خدا باشد و تنها قیام و جهاد توحیدی و الهی ثمره الهی دارد. امام (ره) با مبنای فکری اسلامی در برخورد با تهاجم عراق به ایران با سخنان و علم خود چند اقدام مهم را انجام دادند:

(۱) معرفی جنگ ایران و عراق به عنوان جنگ اسلام و قدرت‌های بزرگ (شیطان‌ها)،

(۲) تعبیر دفاع مقدس از دفاع ج.ا.ایران در برابر عراق،

(۳) معرفی صدام به عنوان مهره و عامل شیطان‌ها،

(۴) تلاش برای حفظ انسجام داخلی،

(۵) ارائه روشنگری‌هایی برای مردم عراق.

حضرت امام (ره) در بیان اینکه جنگ تحمیلی، جنگ بین اسلام و دشمنان اسلامی است، می‌گویند: «تکلیف ما این است که از اسلام صیانت کنیم و حفظ کنیم اسلام را، کشته بشویم تکلیف را عمل کردیم، بکشیم هم تکلیف را عمل کردیم... شما برای حفظ اسلام دارید جنگ می‌کنید و او برای نابودی اسلام. الان اسلام به تمامه در مقابل کفر واقع شده است... دفاع یک امر واجب است بر همه کس و به هر کس که هر مقدار قدرت دارد باید دفاع کند از اسلام» (امام خمینی (ره)، ۱۳۸۵، ج ۱۳: ۱۰۹). ایشان با تأکید بر ملت ایران می‌فرمایند بر این ملت است که در مقابل جنگی که بر او تحمیل شده است به دفاع برخیزد؛ زیرا دفاع از حق مشروع و مسلم این ملت در مقابل متجاوز است. به بیان امام خمینی (ره): «به همه مسلمین واجب است که با او قتال کنند، شما به یک واجب الهی عمل بکنید... به همین یک واجب که خدا امر فرموده است به شما و به همه مسلمین که اگر چنانچه یک طایفه‌ای از مسلمین به طایفه‌ای دیگر تجاوز کرد باید با او مقاتله کنید» (بنی‌لوحی، ۱۳۷۸: ۱۲۲).

امام خمینی (ره) از سوی دیگر به معرفی ماهیت حقیقی صدام به عنوان اصلی‌ترین عامل این تجاوز اشاره می‌کند و او را ضمن قدرت طلب بودن، مهره استکبار می‌داند که سرنوشت جامعه اسلامی را به خطر افکنده است. به این ترتیب، ایشان در صدد بودند، ماهیت صدام را به ملت ایران و عراق و دیگر جهانیان معرفی کنند: «یک حرفی که با ارتش عراق دارم این است که ارتش عراق با کی جنگ می‌خواهد بکند؟ طرفدار کی هست و مخالف کی؟ طرفدار صدام است که اشتراکی است و کافر است... [صدام] با اسلام اصلاً دشمن است این ارتش عراق باید بداند که این جنگ، جنگ با اسلام است به هواداری کفر، که هم خود صدام حسین به حسب حکم شرعی، کافر است»

(بنی‌لوحی، ۱۳۷۸: ۴۰). بنابراین، ملاحظه می‌شود آموزه دینی ج.ا.ایران که از اسلام، قرآن و سیره معصومان نشئت گرفته بود و در کلام رهبر نظام اسلامی، تجلی پیدا می‌کرد، به‌منزله یکی از مهم‌ترین مبانی رفتاری ج.ا.ایران در برابر تهاجم عراق به شمار می‌رفت. بیان و رفتار امام خمینی (ره) در مقام بالاترین مرجع تصمیم‌گیری در جنگ در قالب گفتمان دینی بود و از این زاویه به موضع‌گیری می‌پرداخت. حضرت امام (ره) سخنان خود را بیشتر خطاب به مسلمانان بیان می‌کردند و سخنرانی‌هایشان در بردارنده تعابیر و واژه‌های اسلامی بود.

بنابراین در خلق ارزش‌های دوران دفاع مقدس، امام خمینی (ره) به‌عنوان فرمانده کل‌قوا، نقشی کلیدی داشت. در واقع، رزمندگان، تنها به‌دلیل اینکه ایشان فرمانده کل‌قوا بود، از امام (ره) اطاعت نمی‌کردند، بلکه ایشان را رهبر و مقتدای خود می‌دیدند؛ رهبری که هم، از مشروعیت قانونی و سنتی برخوردار بودند و هم، رهبر فرهنگ محسوب می‌شدند، بنابراین از این نظر، در ایجاد و تعمیق ارزش‌ها نقش مهمی داشتند. امام خمینی (ره) به‌عنوان رهبری مذهبی و فرهنگ‌دانه مورد قبول تمامی اقشار مردم و گروه‌های سیاسی بود و حتی برخی گروه‌های سیاسی که با رهبری ایشان موافق نبودند نیز از ترس افکار عمومی و مقلدان ایشان، جسارت مخالفت آشکار با وی را نداشتند تا جایی که اعضای حزب توده که هیچ اعتقاد و علاقه‌ای به مذهب نداشتند نیز خود را پیرو خط امام می‌نامیدند. بر این اساس، امام خمینی (ره) با توجه به آموزه‌های دینی، منبع تولید ارزش‌های اسلامی در جبهه‌ها بودند که واسطه انتقال این ارزش‌ها، فرماندهان محترم و روحانیون بودند که رزمندگان با استفاده از افکار، اعمال، رفتار و روحیه آنها به بازتولید ارزش‌ها و فضائل معنوی پرداخته و تلاش داشتند در سیره عملی خود، آنها را الگو قرار دهند.

۳-۱-۲. فرماندهان

فرمانده، فردی نظامی است در نیروهای مسلح که نسبت به زیردستان خود اعمال فرماندهی می‌نماید. فرماندهی نیز اختیاری است که یک فرد در خدمت به سبب شغل، درجه و مسئولیتی که دارد در راستای انجام مأموریت‌های محوله به‌کار می‌برد. وظایف فرمانده عبارت از «توجیه مأموریت»، «توجیه اعضای ستاد نسبت به مأموریت»، «تصویب طرح‌ها و برنامه‌ها»، «تصمیم‌گیری‌ها»، «نظارت» و «واپایش و هدایت عملیات» می‌باشد (دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، ۱۳۸۱: ۷).

۴-۱-۲. آموزش‌های نظامی سنتی

یکی از مهم‌ترین مراکز نیروهای مسلح، مراکز آموزش عالی آن است که مأموریت اصلی آن، آموزش‌های نظامی سنتی به‌منظور آمادگی نیروهای مسلح مبتنی بر دانایی محوری در حوزه‌های فرماندهی و مدیریت در سطوح راهبردی، راهکنشی (تاکتیکی) و فنی (تکنیکی) است. نتایج عملکرد این مراکز می‌تواند به‌طور مستقیم بر کارآمدی نیروهای مسلح و به‌تبع، روحیه جنگندگی و رزمندگی آنان مؤثر باشد (نیکوکار و دیگران، پاییز و زمستان ۱۳۸۸: ۱۶۵).

۵-۱-۲. منافع اقتصادی

منافع اقتصادی برداشت، ادراک و محاسبه‌های منفعت‌گرایانه یک راهبرد اقتصادی به‌منظور ارتقای شاخص‌های رشد و توسعه اقتصادی فرد، سازمان و یا یک کشور است. از این منظر هر آنچه که دارای مزیتی مالی باشد، منفعتی اقتصادی به‌شمار خواهد آمد. هدف از پیگیری منافع اقتصادی، افزایش ثروت و رفاه است. از این‌رو افراد همواره برای تأمین حیات اقتصادی خود در تلاش برای دستیابی به منابع و منافع اقتصادی هستند (بویه، ۱۳۹۱: ۲۱).

۶-۱-۲. انگاره‌های ملی‌گرایانه

ناسیونالیسم^۱ (ملی‌گرایی) ترکیبی از دو کلمه است یکی، ناسیون^۲ یعنی متولدشدن گروهی از مردم در یک مکان و دوم، ایسم^۳ که به معنی شناختن است. این دو معنا، تداعی‌گر ایدئولوژیک بودن ملی‌گرایی است (بابایی زارچ، ۱۳۸۳: ۵۵) و در اصطلاح، عقیده‌ای است که تا حد ممکن، مرزهای ملت (که حافظه تاریخی مشترک، زبان مشترک، فرهنگ و آداب رسوم مشترک و سرزمین مشترک و مانند اینها را در برمی‌گیرد) با مرزهای دولت منطبق باشند و ملت سرنوشت خود را در دست داشته باشد و دولت ملی، مهم‌ترین سازمان سیاسی آن باشد. تعریف دیگری که از ملی‌گرایی وجود دارد این است که ملی‌گرایی «ایدئولوژی است که دولت ملی را عالی‌ترین شکل سازمان سیاسی می‌داند و مبارزه‌های ملت‌باورانه بر ضد چیرگی بیگانه، برای پاسداری از چنین ملتی است. بنابراین رشد ملت‌باوری باعث شد که اصل حاکمیت ملی شناخته شود و این دوره، برای اروپا از قرن هفدهم تا اواخر قرن نوزدهم و در آسیا و آفریقا به‌ویژه نیمه دوم قرن بیستم را در برمی‌گیرد» (آشوری، ۱۳۷۳: ۳۲۰-۳۱۹).

ملی‌گرایی ابتدا در واکنش علیه سلطه پیدا شد که در قرن چهاردهم تا هفدهم جنبش‌های روشنگری (رنسانس) و اصلاحات مسیحیان پروتستان علیه سلطه کلیسای کاتولیک و امپراطوری مقدس روم را تشریح کردند. «ملی‌گرایی تا زمان انقلاب فرانسه به شکل جنبش توده‌ای و همگانی در نیامد، این انقلاب، ملی‌گرایی را از بسترش رها کرد (علوی، ۱۳۷۴: ۶۲). ملی‌گرایی در ایران، ماهیتی ضد استعماری و ضد استبدادی داشته است. شکست ایران از روسیه، زمینه رشد احساسات ضدبیگانه و ضدحکومتی در ایران شد که در نهایت به انقلاب مشروطه انجامید. از این‌رو ملی‌گرایی ایران، ماهیت قومی نداشت و در پی بیداری و آگاهی ملی و بازسازی نظام سیاسی ایران بود (لاندر، ۱۳۸۲: ۸). با

1. Nationalism
2. Nasei
3. Ism

این حال، تاریخ معاصر ایران نشان داد که ملی‌گرایی ایرانی در مواجهه با استبداد، موفق نبود و تنها مذهب شیعه و انگاره‌های انقلابی آن توانست استبداد را در هم بشکند.

۲-۲. چارچوب نظری

۲-۲-۱. روحیه نظامی

روحیه مهم‌ترین عامل در جنگ‌ها و یکی از اصول پیروزی به شمار می‌آید. از نظر صاحب‌نظران راهبردی از جمله سان تزو، کلاوزویتس، ناپلئون، فیلد مارشال مونتگمری و... قوای روحی در رزم مهم‌تر از قوای جسمانی است. روحیه یک حالت، تمایل یا واکنش روان‌شناختی است که با ویژگی‌هایی مانند خلق خوب، عاطفه مثبت، اعتماد به خود، حمیت گروهی، تمایل زیاد برای به سامان رساندن مأموریت‌های گروه، مشخص می‌شود (Labuc, 1991). به تعبیر منینگ، روحیه، نوعی آمادگی داوطلبانه، متهورانه و شجاعانه است که با حمیت، اعتماد به نفس، شجاعت و نشاط مشخص می‌شود (Manning, 1991). روحیه قوی به جنبه شخصیتی متأثر از نهادهای فرهنگی، اجتماعی، آموزشی و تاریخی باز می‌گردد. روحیه ملی و مردمان یک کشور در باورها، اعتقادات، ارزش‌ها و فرهنگ ملی و عمومی کشورها ریشه عمیقی دارد و روحیه جنگی نیز از این قاعده مستثنی نیست و در نگرش و فرهنگ دفاعی یک کشور ریشه دارد. در تاریخ جنگی کشورها روحیه جنگی سربازان در آفرینش پیروزی‌های بزرگ نقش مبنایی دارد. برای نمونه می‌توان به روحیه جنگی نیروی مسلح ج.ا.ایران و رزمندگان بسیجی در جنگ با ارتش صدام حسین در دوران دفاع مقدس و آزادسازی مناطق اشغالی و همچنین حفظ این ویژگی تا پایان جنگ اشاره کرد.

امروزه با عملیات روانی و روش‌های پیچیده روان‌شناختی و با استفاده از ابزارهای ارتباطی، تخریب روحی و روانی ارتش‌های هدف، از سوی کشور و ارتش مهاجم، هم‌ردیف با طرح‌ریزی برای انهدام قدرت رزمی است. در این چارچوب، فروپاشی

روحیه ملی و روحیه رزمی نیروهای مسلح کشور هدف، مقدمه فروپاشی ساختارها و نظام دفاعی - امنیتی آن کشور است. ارتش‌های نوین امروری تلاش دارند تا از راه طرح‌ریزی‌های عملیات روانی و با استفاده از رسانه‌های گروهی و فناوری‌های ارتباطات، روحیه جنگی صفوف نظامیان خود را از غرش تانک‌ها، توپ‌ها و هواپیماها رساتر سازند. امروز چون برخورد مستقیم بین نظامیان متخاصم کمتر رخ می‌دهد، تلاش می‌شود روحیه جنگی طرف مقابل از راه فناوری‌های نوین ارتباطی در فرایند عملیات روانی، تخریب شود و از این راه یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های توان و آمادگی رزمی طرف مقابل یعنی روحیه رزمی، فرو می‌ریزد و در نتیجه، روحیه مقاومت و ایستادگی ملت و نیروهای مسلح در برابر مهاجم از بین می‌رود.

از این مختصر می‌توان نتیجه گرفت که روحیه حماسی رزمندگان مورد تهاجم دشمن، بی‌بدیل‌ترین عامل برای از میان راندن فشارها و تهدیدها و فائق آمدن بر دشمنان پُر شمار و مجهز به تجهیزات و فناوری‌های نوین است. روحیه حماسی که در برخی متون از آن با عنوان روحیه ملی یاد می‌شود (Labuc, 1991: 95)، عبارت از آمادگی داوطلبانه و فعالانه مردم یک کشور برای دفاع از سرزمین، حاکمیت، آرمان‌ها و نظام ایدئولوژیکی حاکم بر جامعه خویش است.

۲-۲-۲. روحیه رزمندگی در دوران دفاع مقدس

کرامر، در پژوهشی گذشته‌نگر نشان داده است که «مهم‌ترین عاملی که موجب شد تا ایران تازه از انقلاب فارغ شده در برابر عراق برخوردار از حمایت‌های تسلیحاتی همسایگان و قدرت‌های بزرگ جهانی، به مقاومتی بی‌بدیل دست بزند و حکومت عراق را در تحقق مقاصدش ناکام بگذارد، روحیه جنگجویی، ایمان انقلابی و انسجام جمعی ملت آن بود (Kramer & et al, 2001: 27). در این زمینه، سرلشکر غلامعلی رشید، یکی از فرماندهان عالی‌رتبه دفاع مقدس، معتقد است مهم‌ترین علل ناکامی ارتش عراق در

روزهای آغازین جنگ، نداشتن برآورد و درک و تحلیل درست صدام از مؤلفه روانی- اجتماعی قدرت ملی ج.ا.ایران بود. صدام با برآورد توانایی‌ها و آسیب‌پذیری‌های ارتش ایران و کشور در ماه‌های اول انقلاب بر این باور بود که قدرت بازدارندگی لازم در ایران وجود ندارد، بنابراین در یک تهاجم پُرشدت و همه‌جانبه چند روزه، می‌تواند همه هدف‌های خود را محقق سازد، ولی نتوانسته بود پیش از تهاجم به ج.ا.ایران، قدرت روحی و ایستادگی مردم و بدنه اجتماعی کشور را برآورد نماید؛ موضوعی که حضرت امام(ره)، آن را کشف کرد و به جریان انداخت و موجب بسیج مردمی همه‌جانبه شد (رشید، ۱۳۸۶).

یکی از مواردی که در سخنان حضرت امام(ره) و مسئولان جنگ به‌عنوان امداد الهی در دوران دفاع مقدس مورد توجه می‌باشد، «تحول روحی و معنوی» در بخش عظیمی از مردم به طور عام و رزمندگان اسلام به طور خاص است. حضرت امام(ره) در این باره می‌فرماید: «این چه روحی است که اینها پیدا کرده‌اند. چطور شده است که یک دفعه این جهش پیدا شد، سال‌ها زحمت می‌خواهد تا به آستانه این امر برسد. چه شد که اینها این طور سریع راه را طی کرده‌اند؟ این جز این (نیست) که انسان بگوید یک عنایت خاصی است، از خدای تبارک و تعالی، که خدا این عنایت را به اینها کرده است، اینها فداکاری می‌کنند و او عنایت می‌کند» (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۹: ۱۴۴). همچنین مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای در این باره می‌فرماید:

«دوران جنگ و شرایط ویژه آن روزها، برای عده‌ای از جوانان این مملکت، یک انقلاب معنوی و حقیقی به وجود آورد. انسان در این وصیت‌نامه شهدا تصویری از انقلاب یک نفر آدم را می‌بیند» (حدیث ولایت، ۱۳۷۵، ج ۶: ۲۶۶).

بنابراین باید پذیرفت که بسیاری از مردم و رزمندگان اسلام در حماسه دفاع مقدس از نظر روحی، متحول و دگرگون شدند و جنگ تحمیلی از سوی دشمنان انقلاب اسلامی به‌عنوان زمینه بروز تحول، موجب ظهور و توسعه روحیه حماسی در ملت

ایران شد و حضور داوطلبانه و مشتاقانه مردم ایران در صحنه‌های نبرد و پشتیبانی از انقلاب اسلامی، نشانه این تحول روحی و معنوی است. روحیه حماسی مردم و رزمندگان اسلام در دفاع مقدس عبارت است از آمادگی داوطلبانه و فعالانه مردم ج.ا.ایران و رزمندگان اسلام برای دفاع از کشور و نظام جمهوری اسلامی، که با شاخص‌هایی مانند آمادگی، شجاعت، ایثار و فداکاری، نفرت از دشمن، عشق به نظام و رهبری حضرت امام خمینی(ره)، اعتماد به نفس و خودباوری، مقاومت و پایداری، اعتماد به نصرت الهی و... قابل بررسی است.

۳. نتایج و یافته‌های تحقیق

۳-۱. یافته‌های توصیفی

در جدول شماره ۲ به تشریح آمار توصیفی افراد پاسخ‌دهنده به پرسشنامه در جامعه آماری پرداخته شده است.

جدول شماره ۲. درصد فراوانی و میانگین رتبه گویه‌ها

درصد فراوانی‌ها								متغیرها	رتبه	نوع و
آماره	میانگین رتبه	خیلی زیاد	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم			
۹۱	۶,۲۹	۱۱	۳۷	۴۱	۷	۰	۰	۱. شهادت‌طلبی	اسلام‌تاز	
۱,۱۳	۵,۹۲	۶۹	۶۶	۴۹	۶	۰	۲	۲. ترسیدن از جنگ		
۹۷	۶,۲۷	۱۰۸	۵۳	۲۷	۹	۰	۲	۳. تأثیر دعا و مفاهیم دینی		
۱,۱۰	۵,۷۲	۷۲	۲۲	۷۴	۲۶	۰	۰	۴. ولایت‌پذیری		
۱,۰۹	۵,۷۳	۵۵	۶۰	۶۵	۱۴	۰	۰	۵. اعتقاد به حضور و هدایت حضرت مهدی		
۱,۱۷	۵,۹۲	۷۶	۶۰	۳۹	۱۵	۲	۰	۶. ایثارگری		
۱,۰۹	۵,۹۲	۷۷	۵۵	۴۲	۲۱	۱	۰	۷. اخلاص		
۱,۱۰	۶,۰۰	۸۸	۴۲	۴۶	۱۷	۱	۰	۸. اعتقاد و باورهای دینی		
۱,۱۱	۶,۰۴	۱۰۱	۳۰	۴۵	۲۱	۲	۰	۹. اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه		

ادامه جدول شماره ۲

شماره	ردیف	متغیرها	درصد فراوانی‌ها							
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	خیلی زیاد	بسیار کم	خیلی زیاد
۱۰	۱	همراستادستن فرامین امام راجل بالتمه	۰	۳	۱۱	۵۳	۴۲	۸۵	۵,۹۴	۱,۱۴
۱۱	۱	فرهنگ جنگیدن تا شهادت	۱	۱	۱۱	۷۰	۴۵	۶۴	۵,۸۱	۱,۰۳
۱۲	۰	ادای نماز در بدترین شرایط جنگ	۰	۵	۱۴	۳۷	۵۳	۸۸	۶,۰۴	۱,۰۷
۱۳	۲	تلخ بودن خیلانت به رهبری	۲	۴	۶	۳۸	۳۶	۱۱۰	۶,۱۹	۱,۱۳
۱۴	۰	پیروزی خون بر شمشیر	۰	۴	۱۴	۵۳	۳۸	۸۹	۵,۹۷	۱,۰۸
۱۵	۱	تترسیدن از کثرت دشمن	۱	۲	۱۲	۵۱	۴۹	۷۶	۵,۸۹	۱,۱۵
۱۶	۰	سبقت بر دیگران در شهادت‌طلبی	۰	۲	۱۶	۵۷	۵۵	۵۶	۵,۷۰	۱,۱۱
۱۷	۰	بصیرت اصحاب	۰	۲	۲۳	۴۶	۵۴	۷۱	۵,۸۳	۱,۱۱
۱۸	۳	باور داشتن رهبری	۳	۲	۱۲	۳۸	۴۲	۱۰۲	۶,۰۹	۱,۱۸
۱۹	۴	توبه حر و بازگشت به لشکر امام حسین(ع)	۴	۶	۶	۴۴	۴۵	۸۷	۵,۹۶	۱,۲۷
۲۰	۳	تخریب به جهاد در راه خدا	۳	۱	۵	۳۸	۵۶	۹۰	۶,۱۲	۱,۰۹
۲۱	۶	مظلومیت امام حسین(ع) در روز عاشورا	۶	۰	۷	۴۰	۳۸	۱۰۷	۶,۱۱	۱,۲۷
۲۲	۵	تولید آرمان جدید برای جنگ	۵	۲	۵	۴۲	۵۰	۸۳	۶,۰۰	۱,۲۴
۲۳	۳	ارتقای نقش رزمنده بسیجی در سطح رهبری	۳	۴	۹	۴۸	۴۷	۵۷	۵,۸۱	۱,۱۲
۲۴	۲	شخصیت فرهنگانه امام خمینی (ره)	۲	۲	۴	۱۸	۵۶	۱۱۲	۶,۳۶	۰,۹۸
۲۵	۰	اعتماد و اعتقاد مردم و رزمندگان به بیانات امام	۰	۰	۲۲	۷۷	۳۱	۷۰	۵,۷۴	۱,۰۵
۲۶	۷	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه	۷	۲	۲۰	۶۸	۶۲	۳۷	۵,۴۲	۱,۲۶
۲۷	۱	واجب کفایی کردن حضور در جبههها	۱	۲	۲۲	۴۸	۵۵	۶۹	۵,۸۲	۱,۱۱
۲۸	۱	تلفیق معنوی فرایند جنگ	۱	۳	۲۷	۷۲	۵۱	۴۲	۵,۵۰	۱,۰۷
۲۹	۴	صدور فرامین سرنوشت‌ساز برای جنگ	۴	۲	۱۸	۵۱	۵۹	۵۸	۵,۶۶	۱,۲۷
۳۰	۶	اظهار خلوص و کوچکی در برابر رزمندگان	۶	۲	۱۵	۵۲	۴۸	۷۳	۵,۷۰	۱,۳۹
۳۱	۳	ارتقا و تعالی نقش پاسداری از انقلاب	۳	۶	۱۹	۵۶	۴۷	۶۶	۵,۶۹	۱,۲۵
۳۲	۵	حضور روحانیت در صحنه جبههها	۵	۲	۱۱	۴۸	۴۲	۷۳	۵,۶۰	۱,۴۵

اسلام ناب

نقش امام خمینی (ره) در بازتولید ارزش‌های اسلامی

ادامه جدول شماره ۲

شاخص‌ها	ردیف	متغیرها	درصد فراوانی‌ها									
			خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	خیلی زیاد	بسیار کم			
نقش فرماندهان در تدویم و ارتقای چرخه بازتولید ارزش‌های اسلامی	۳۳	شجاعت فرماندهان	۱۷	۰	۶	۸	۸۰	۳۹	۴۷	۵،۲۲	۱،۶۲	
	۳۴	در خط مقدم جنگیدن	۸	۰	۴	۳۵	۷۵	۳۰	۴۷	۵،۲۴	۱،۳۹	
	۳۵	شهادت‌طلبی فرماندهان در خط مقدم	۳	۲	۵	۱۳	۵۳	۵۵	۶۴	۵،۷۲	۱،۲۵	
	۳۶	خاکی و بی‌آلایش بودن	۶	۰	۰	۳۸	۴۹	۴۰	۶۵	۵،۵۴	۱،۳۷	
	۳۷	استفاده حداقلی از امکانات	۸	۰	۰	۲۰	۳۵	۵۳	۸۰	۵،۸۲	۱،۴۱	
	۳۸	مخلوط بودن فرماندهان با رزمندگان و عدم وجود لایه‌های مرسوم	۲	۰	۰	۵۳	۵۹	۲۹	۵۷	۵،۴۱	۱،۲۴	
	۳۹	ارتباط نزدیک و معنوی با بسیجیان	۱	۰	۰	۸	۹۷	۲۷	۶۷	۵،۷۴	۱،۰۲	
	۴۰	تلاش برای فرماندهی بر قلب‌ها	۱	۲۰	۰	۴۸	۴۴	۳۱	۵۶	۵،۱۵	۱،۵۷	
	۴۱	تقوا و صداقت فرماندهان	۰	۰	۲	۱۰	۸۵	۳۷	۶۵	۵،۷۶	،۹۹	
	۴۲	پیشی گرفتن در جنبازی، شهادت و رزمندگی	۰	۰	۰	۱۰	۲۹	۵۸	۱۰۰	۶،۲۵	،۸۹	
	۴۳	بازگو کردن ارزش‌های بازتولیدشده امام از زبان فرماندهان	۰	۰	۲	۱۵	۲۷	۵۲	۱۰۳	۶،۲۰	۱،۰۰	
	۴۴	آموزش چگونگی سازماندهی در جنگ	۳۶	۱۴۲	۰	۲۲	۰	۰	۰	۰	۲،۰۴	،۷۸
	۴۵	آموزش آیینگری در صحنه جنگ	۲۷	۸۸	۷۷	۸	۰	۰	۰	۰	۲،۳۳	،۷۵۷
۴۶	آموزش توان هدایت عملیات	۳۳	۸۴	۶۴	۱۳	۶	۰	۰	۰	۲،۳۷	،۹۳	
۴۷	آموزش عقیدتی سازمانی	۵۷	۹۲	۴۰	۱۱	۰	۰	۰	۰	۲،۰۲	،۸۴	
۴۸	آموزش سیاسی	۸۷	۱۰۳	۰	۱۰	۰	۰	۰	۰	۱،۶۶	،۷۲	
۴۹	آموزش تجزیه و تحلیل دشمن	۴۴	۸۸	۶۸	۰	۰	۰	۰	۰	۲،۱۲	،۷۴	
۵۰	کسب درآمد	۸۱	۱۰۵	۰	۱۴	۰	۰	۰	۰	۱،۷۳	،۷۸	
منافع اقتصادی و مادی جنگ	۵۱	کسب منصب شغلی در آینده	۱۱۳	۴۶	۴۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱،۶۴	،۸۰
	۵۲	نظمی شدن به‌منظور استخدام دولتی شدن	۹۳	۸۳	۲۴	۰	۰	۰	۰	۰	۱،۶۵	،۶۸
	۵۳	عرب‌نژاد بودن نیروهای عراقی	۶۲	۹۹	۳۹	۰	۰	۰	۰	۰	۱،۸۸	،۷۰۳
انگاره‌های ملی گرایانه	۵۴	وطن‌دوستی	۱۰	۱۳	۲۱	۰	۵۱	۶۷	۳۸	۵،۱۱	،۸۳	
	۵۵	وجود نیروهای سایر کشورهای عربی در جبهه‌ها	۷۷	۸۷	۲۶	۱۰	۰	۰	۰	۰	۱،۸۴	،۸۳
	۵۶	جبران شکست نبرد قادسیه	۷۴	۸۰	۳۶	۱۰	۰	۰	۰	۰	۱،۹۱	،۸۶

۳-۲. یافته‌های استنباطی

اساس مطالعه‌های انجام شده در این تحقیق بر مبنای این فرضیه بود که شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس متأثر از مؤلفه‌هایی مانند اسلام ناب، امام خمینی (ره)، فرماندهان دفاع مقدس، آموزش‌های سنتی نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه بود که در این میان به نظر می‌رسد اسلام ناب، سهم بیشتری داشت. برای ارزیابی تأثیر مجموع متغیرهای مستقل (اسلام ناب، امام خمینی (ره)، فرماندهان دفاع مقدس، آموزش‌های سنتی نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه) بر متغیر وابسته (روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس) از آزمون رگرسیون چندگانه به شیوه Enter استفاده شده است. به این منظور، همه متغیرهای وابسته، همزمان وارد تحلیل شده و اثرات آن بر روی متغیر وابسته مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف آزمون رگرسیون، پیش‌بینی تغییرات متغیر وابسته از طریق متغیرهای مستقل است. همچنین این آزمون سهم هر یک از مقادیر متغیر مستقل را در تبیین متغیر وابسته تعیین می‌کند (کلانتری، ۱۳۸۹: ۱۶۹). در فرضیه این تحقیق به جهت ارزیابی رابطه یک متغیر وابسته با چند متغیر مستقل از رگرسیون چندگانه استفاده می‌شود. اگر رابطه بین متغیرها معنی‌دار باشد، می‌توان سهم تأثیرگذاری متغیرهای وابسته را از متغیر مستقل مشخص کرد.

در جدول شماره ۳، ضریب همبستگی چندگانه (R) برابر با ۰/۹۹۳ شدت رابطه بین متغیر وابسته و متغیرهای مستقل را نشان می‌دهد. ضریب تعیین (R^2) نیز بیانگر این است که ۹۸/۶ درصد از شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس (متغیر وابسته) متأثر از شش عامل «اسلام ناب، امام خمینی (ره)، فرماندهان دفاع مقدس، آموزش‌های سنتی نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه» است و ۱/۴ درصد نیز به عوامل دیگری بستگی دارد. این ضریب بیانگر شدت بالای تأثیرگذاری

متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته است. به عبارت دیگر، مقدار تغییرات متغیر وابسته را از متغیرهای مستقل تبیین می‌نماید.

جدول شماره ۳. نتایج آزمون رگرسیون چندگانه

ضرب تعدیل شده R^2	R^2	ضرب همبستگی	متغیر وابسته	متغیرهای مستقل
۰/۹۸۵	۰/۹۸۶	۰/۹۹۳	شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس	اسلام ناب
				امام خمینی (ره)
				فرماندهان دفاع مقدس
				آموزش‌های سنتی نظامی
				منافع اقتصادی
				انگاره‌های ملی‌گرایانه

در جدول شماره ۴ ضریب beta نیز بیانگر رابطه مستقیم بین متغیرهای مستقل و وابسته است. از این رو، نتایج آزمون در جدول شماره ۴ برای برآورد سهم هر کدام از متغیرهای مستقل در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس نشان می‌دهد که متغیر اسلام ناب بیشترین تأثیر و منافع اقتصادی کمترین تأثیر را در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس داشته‌اند.

جدول شماره ۴. سهم تأثیرگذاری هر کدام از متغیرهای مستقل در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس ایران

متغیرهای مستقل	مقدار beta	مقدار t	سطح معناداری (sig)
اسلام ناب	۰/۵۱۸	۴,۴۳۹	,۰۰۰
امام خمینی (ره)	۰/۳۰۸	۲,۵۱۹	,۰۰۰
فرماندهان دفاع مقدس	۰/۲۸۲	۲,۵۰۳	,۰۰۰
انگاره‌های ملی‌گرایانه	۰/۱۳۷	۱,۳۶۸	,۰۰۰
آموزش‌های سنتی نظامی	۰/۱۳۴	۱,۲۵۷	,۰۰۰
منافع اقتصادی	۰/۰۸۰	۸,۱۹۴	,۰۰۰

جدول شماره ۵. رتبه شاخص های شکل دهنده روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس

رتبه بندی میانگین	متغیرها	ردیف
۶,۳۶	شخصیت فرهمندانه امام خمینی (ره)	۱
۶,۲۹	شهادت طلبی	۲
۶,۲۷	دعا و مفاهیم دینی	۳
۶,۲۵	پیشی گرفتن در جانبازی، شهادت و رزمندگی فرماندهان	۴
۶,۲۰	بازگو کردن ارزش های بازتولید شده امام از زبان فرماندهان	۵
۶,۱۹	تلخ بودن خیانت به رهبری	۶
۶,۱۲	تحریض به جهاد در راه خدا	۷
۶,۱۱	مظلومیت امام حسین(ع) در روز عاشورا	۸
۶,۰۹	باور داشتن رهبری	۹
۶,۰۴	ادای نماز در بدترین شرایط جنگ	۱۰
۶,۰۴	اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه	۱۱
۶,۰۲	اعتقاد و باورهای دینی	۱۲
۶,۰۲	وفاداری به فرماندهی و رهبری	۱۳
۶	تولید آرمان جدید برای جنگ	۱۴
۵,۹۷	پیروزی خون بر شمشیر	۱۵
۵,۹۶	خاطره توبه حر	۱۶
۵,۹۵	ایثارگری	۱۷
۵,۹۴	اخلاص	۱۸
۵,۹۴	همراستا دانستن فرامین امام راحل با ائمه	۱۹
۵,۹۲	نترسیدن از جنگ	۲۰
۵,۸۹	نترسیدن از دشمن	۲۱
۵,۸۳	فرهنگ جنگیدن تا شهادت	۲۲
۵,۸۳	بصیرت اصحاب	۲۳
۵,۸۲	واجب کفایی کردن حضور در جبهه ها	۲۴
۵,۸۲	استفاده حداقلی از امکانات توسط فرماندهان	۲۵
۵,۸۱	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه	۲۶
۵,۷۶	خلوص، تقوا و صداقت فرماندهان	۲۷
۵,۷۴	اعتماد و اعتقاد مردم و رزمندگان به بیانات امام	۲۸
۵,۷۴	ارتباط نزدیک و معنوی با بسیجیان	۲۹
۵,۷۳	اعتقاد به حضور و هدایت حضرت مهدی (عج)	۳۰
۵,۷۲	شهادت طلبی فرماندهان در خط مقدم	۳۱
۵,۷۲	ولایت پذیری	۳۲
۵,۷۰	سبقت بر دیگران در شهادت طلبی	۳۳
۵,۶۹	ارتقا و تعالی نقش پاسداری از انقلاب توسط امام	۳۴
۵,۶۶	صدور فرامین سرنوشت ساز برای جنگ	۳۵
۵,۶۰	حضور روحانیت در صحنه جبهه ها	۳۶
۵,۵۴	خاکی و بی آلایش بودن	۳۷
۵,۵	تلفیق معنوی فرایند جنگ	۳۸

ادامه جدول شماره ۵

رتبه‌بندی میانگین	متغیرها	ردیف
۵,۴۲	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه	۳۹
۵,۴۱	مخلوط بودن فرماندهان با رزمندگان و عدم وجود لایه‌های مرسوم	۴۰
۵,۳۶	وطن‌دوستی	۴۱
۵,۲۴	در خط مقدم جنگیدن	۴۲
۵,۲۲	شجاعت فرماندهان	۴۳
۵,۱۵	تلاش برای فرماندهی بر قلب‌ها	۴۴
۲,۳۷	آموزش توان هدایت عملیات	۴۵
۲,۳۳	آموزش آینده‌نگری در صحنه جنگ	۴۶
۲,۱۲	آموزش تجزیه و تحلیل دشمن	۴۷
۲,۰۴	آموزش چگونگی سازماندهی در جنگ	۴۸
۲,۰۲	آموزش دینی	۴۹
۱,۹۱	چیران شکست نبرد قادسیه	۵۰
۱,۸۸	عرب‌نژاد بودن نیروهای عراقی	۵۱
۱,۸۴	وجود نیروهای سایر کشورهای عربی در جبهه‌ها	۵۲
۱,۷۳	کسب درآمد	۵۳
۱,۶۶	آموزش سیاسی	۵۴
۱,۶۵	نظامی شدن به منظور استخدام دولتی شدن	۵۵
۱,۶۴	کسب منصب شغلی در آینده	۵۶
۵	میانگین مجموع متغیرها	

نتیجه‌گیری

(۱) یافته‌ها

نتایج آزمون‌های آماری و میدانی و همچنین یافته‌های کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس ماهیتی دینی و اسلامی داشته است. اختصاص بالاترین رتبه به متغیر اسلام ناب در آزمون رگرسیون مؤید این موضوع است؛ حتی شاخص وطن‌پرستی که جایگاهی بالایی را به خود اختصاص داده، ناشی از شعائر اسلامی همچون حدیث «حب الوطن من الایمان» است. نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که شاخص‌های عوامل آموزش‌های سنتی نظامی، منافع اقتصادی و انگاره‌های ملی‌گرایانه (به جز وطن‌پرستی) نقش معناداری در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان

در دوران دفاع مقدس نداشته‌اند. بر این اساس، متأثر از نتایج آزمون این تحقیق، روحیه رزمندگان ج.ا.ایران ویژگی و صفتی معنوی و دینی داشت که مهم‌ترین عامل در مقاومت آنها در دوران جنگ بود. این عوامل معنوی به ترتیب اهمیت عبارتند از:

جدول شماره ۶. رتبه شاخص‌های شکل‌دهنده عوامل معنوی رزمندگان در دوران دفاع مقدس

ردیف	ویژگی‌های روحی و معنوی مشترک رزمندگان در دوران دفاع مقدس
۱	شخصیت فرهندانه امام خمینی (ره)
۲	فرهنگ شهادت‌طلبی
۳	دعا و مفاهیم دینی
۴	پیشی گرفتن در جانبازی، شهادت و رزمندگی فرماندهان
۵	بازگو کردن ارزش‌های بازتولیدشده امام از زبان فرماندهان
۶	تلخ بودن خیانت به رهبری
۷	تحریض به جهاد در راه خدا
۸	مظلومیت امام حسین(ع) در روز عاشورا
۹	باور داشتن رهبری
۱۰	ادای نماز در بدترین شرایط جنگ
۱۱	اعتقاد به رهبری و ولایت فقیه
۱۲	اعتقاد و باورهای دینی
۱۳	تولید آرمان جدید برای جنگ توسط امام
۱۴	پیروزی خون بر شمشیر
۱۵	خاطره توبه حر
۱۶	فرهنگ ایثارگری
۱۷	فرهنگ اخلاص
۱۸	هم‌راستا دانستن فرامین امام راحل (ره) با ائمه
۱۹	ترسیدن از جنگ
۲۰	ترسیدن از دشمن
۲۱	فرهنگ جنگیدن تا شهادت
۲۲	بصیرت اصحاب
۲۳	واجب کفایی کردن حضور در جبهه‌ها توسط امام
۲۴	استفاده‌ی حداقلی از امکانات توسط فرماندهان
۲۵	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه
۲۶	تقوا و صداقت فرماندهان
۲۷	اعتقاد مردم و رزمندگان به بیانات امام
۲۸	ارتباط نزدیک و معنوی با بسیجیان
۲۹	اعتقاد به حضور و هدایت حضرت مهدی (عج)
۳۰	ولایت‌پذیری فرماندهان
۳۱	سبقت بر دیگران در شهادت‌طلبی فرماندهان
۳۲	اخلاص فرماندهان

ادامه جدول شماره ۶

ردیف	ویژگی‌های روحی و معنوی مشترک رزمندگان در دوران دفاع مقدس
۳۳	ارتقا و تعالی نقش پاسداری از انقلاب توسط امام
۳۴	صدور فرامین سرنوشت‌ساز برای جنگ
۳۵	حضور روحانیت در صحنه جبهه‌ها
۳۶	خاکی و بی‌آلایش بودن فرماندهان
۳۷	تلفیق معنوی فرایند جنگ
۳۸	تشجیع و بسیج رزمندگان برای حضور در جبهه
۳۹	مخلوط بودن فرماندهان با رزمندگان و عدم وجود لایه‌های مرسوم
۴۰	وطن‌دوستی
۴۱	در خط مقدم جنگیدن فرماندهان
۴۲	شجاعت فرماندهان
۴۳	تلاش برای فرماندهی بر قلب‌ها

(۲) پیشنهادها

نتایج این تحقیق ثابت کرد که معنویت و آموزه‌های دینی، مهم‌ترین عاملی بود که سبب شد تا جمهوری اسلامی ایران در برابر یک تهاجم و تجاوز نظامی نیرومند مقاومت کند. ج.ا.ایران بر پایه این سلاح، افزون بر اینکه توانست سرزمین‌های اشغالی خود را باز پس گیرد، مدت‌های مدیدی نیز دشمن را در لاک دفاعی فرو بُرد. بنابراین تجارب و ارزش‌های جنگ باید افزون بر اینکه حفظ شوند، انتقال نیز داده شوند. از این‌رو توجه و اهتمام به موارد زیر، ضروری به نظر می‌رسد:

جدول شماره ۷. جدول پیشنهادها

۱. ترویج ارزش‌های دفاع مقدس از طریق صدا و سیما و بیان ابعاد مظلومیت و قدرت ج.ا.ایران	در حال انجام
۲. تولید و پخش فیلم، مجموعه‌ها، مستند و ... در حوزه دفاع مقدس برای فرهنگ‌سازی جامعه	
۳. ارائه درس آشنایی با دفاع مقدس برای دانش‌آموزان و دانشجویان در کنار سایر دروس دانشگاهی برای ماندگاری فرهنگ جهاد و شهادت	
۴. ایجاد، توسعه و بهسازی یادمان‌های عملیات‌های دفاع مقدس	
۵. توسعه نقاشی‌های دیواری مربوط به دفاع مقدس	
۶. دفن شهدای گمنام در اماکن مختلف شهرها	
۷. تولید و اکران فیلم، مجموعه و مستندهای فاخر تلویزیونی	
۸. انتشار کتاب‌های داستانی ارزشمند	
۹. بازدید مردم به‌ویژه جوانان از مناطق عملیاتی دفاع مقدس برای درک عظمت حماسه رزمندگان در برابر تهاجم دشمن	
۱۰. تدوین تاریخ شفاهی دفاع مقدس در قالب بیان خاطره‌ها فرماندهان، مدیران و رزمندگان اسلام	
۱۱. موزه‌های دفاع مقدس	
۱. سرلوحه قرار دادن معنویت‌گرایی و دین‌مداری از سوی مسئولان حکومتی در رفتارهای فردی و حکومتی	تأسیسی
۲. ایجاد مراکز مطالعات تخصصی دفاع مقدس برای بهره‌مندی دانشجویان، محققان از منابع متقن برای تحقیق و پژوهش	
۳. استقرار تمثال قهرمانان ملی دفاع مقدس در میادین شهر	
۴. تدوین و انتشار مجله‌های علمی - پژوهشی دفاع مقدس	
۵. انتشار کتاب‌های دانشگاهی و حوزوی با رویکرد دفاع مقدس برای آشنایی دانشجویان با تاریخ دفاع مقدس	
۶. برگزاری مراسم عزاداری برای شهدا و عملیات‌های عاشوراگونه در شهرها برای تکریم فرهنگ جهاد و شهادت	
۷. حذف مسئولیت امور فرهنگی از حوزه نمایندگی رهبری در نیروهای مسلح و واگذاری آن به فرماندهان مانند دوران دفاع مقدس	

منابع و مأخذ

۱. منابع فارسی

۱. آشوری، داریوش (۱۳۷۳)، *دانشنامه سیاسی*، تهران، مروارید.
۲. امام خمینی، سیدروح‌ا... (۱۳۸۵)، *صحیفه نور*، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
۳. بابایی زارچ، علی محمد (۱۳۸۳)، *امت و ملت در اندیشه امام خمینی (ره)*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
۴. بنی‌لوحی، سیدعلی (۱۳۷۸)، *میانی دفاع از دیدگاه امام خمینی (ره) در دفاع مقدس با تحلیلی مقایسه‌ای*، تهران، مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر.
۵. بویه، چمران (۱۳۹۱)، *تبیین قلمروهای ژئوپلیتیک ایران پس از انقلاب*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
۶. حائری، محمدمهدی (۱۳۸۵)، *دستاوردهای فرهنگی دفاع مقدس*، تهران، نشر صریح.
۷. *حدیث ولایت* (مجموعه رهنمودهای مقام معظم رهبری) (۱۳۷۵)، تهران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی.
۸. دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی (۱۳۸۱)، *فرماندهی و ستاد در رزم*، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده علوم پایه و مشترک.
۹. رجایی، غلامعلی (۱۳۸۸)، *فرهنگ آزادگان*، تهران، نشر سوره مهر.
۱۰. رشید، غلامعلی (۱۳۸۶)، *جزوه درس میانی جنگ*، تهران، دانشگاه جامع امام حسین (ع).
۱۱. علوی، پرویز (۱۳۷۴)، *زبان انگلیسی تخصصی علوم سیاسی و روابط بین‌الملل*، تهران، علوم نوین.
۱۲. فاضلی‌نیا، نفیسه (۱۳۸۵)، *ژئوپلیتیک شیعه و مسئله امنیت ملی ایران، فصلنامه شیعه‌شناسی*، سال چهارم، شماره ۱۳.
۱۳. کلانتری، خلیل (۱۳۸۹)، *پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی*، چاپ چهارم، تهران، نشر صبا.
۱۴. لاندو، جیکوب (۱۳۸۲)، *پان ترکیسم، یک قرن در تکاپوی الحاق‌گری*، ترجمه حمید احمدی، تهران، نشر نی.
۱۵. نیکوکار، غلامحسین (پاییز و زمستان ۱۳۸۸)، *طراحی الگوی سنجش کارایی و اثربخشی مراکز آموزش عالی نظامی، نشریه مدیریت دولتی*، دوره ۱، شماره ۳.

۲. منابع انگلیسی

1. Kramer, S.& et al (2001), *Motivation*, available at: www.psy.ir
2. Labuc, S (1991), *Cultural and Socital Factors in Military Organization*, New York, John wiley.
3. Manning, F.J (1991), *Morale, Cohesion and Espit de Corps*, New York, John wiley & sons.